

УДК 338.439.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.3>

Каїра Л.Г.

кандидат технічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ

У статті розглянуто питання продовольчої безпеки та основні підходи до оцінки продовольчої безпеки на глобальному рівні. Проаналізовано результати досліджень міжнародних рейтингових організацій щодо виявлення, оцінки та прогнозування загроз у продовольчій сфері. Надана структурна характеристика універсального глобального індексу, який являє собою динамічну кількісно-якісну модель оцінювання рівня продовольчої безпеки. На основі виконаного аналізу встановлено ряд факторів, які вплинули на загальну ситуацію з питань продовольчої безпеки у світовому масштабі та на зміну глобального індексу продовольчої безпеки країни. Рейтинг країн, що визначається на основі індикаторів глобального індексу продовольчої безпеки, дозволяє вчасно виявити країни, які мають загрозове становище і потребують продовольчої допомоги світової спільноти. Визначено, що важливе значення у забезпеченні світової продовольчої безпеки має державне управління продовольчою безпекою як на національному, так і на глобальному рівнях.

Ключові слова: продовольча безпека, глобальний рівень, індикатори продовольчої безпеки, рейтинг, продовольча політика, країна.

FOOD SECURITY: ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE

Kaira Ludmila

National University of Food Technologies

The article discusses the essence of food security and indicators of food security assessment at the global level. Food security is the basis of national security of any state and is a leading component of its economic security and national sovereignty. For Ukraine, in the conditions of war, food security is one of the main conditions for preserving the independence of the state. The assessment of the current state of global food security was carried out using the Global Food Security Index. This universal index is a dynamic quantitative-qualitative model that provides in-depth analysis in different countries of the world. All the qualitative and quantitative factors of food security, with the help of which the universal global index is calculated, can be classified into four groups. Each group has its own value and evaluation indicators. The information of international rating agencies and organizations on the problems of identifying, assessing and forecasting threats in the food sector for 2022 has been systematized and analyzed. A number of factors that have influenced the decline in the overall food security situation both globally and in Ukraine have been identified. Analysis of the current state of food security in Ukraine showed that the decrease in the index occurred due to the deterioration of indicators of three groups, in particular: "Affordability", "Availability", "Natural Resources and Resilience". The indicators of the "Quality and Safety" group showed high results and restrained the overall decline of the Global Food Security Index -2022. The countries that have a threatening situation, are in the last places in the ranking and need food aid from the world community have been identified. The countries that have a high level of food security, are leaders in the rating and can take an active part in international processes of ensuring food security of mankind have been determined. It was noted that the food policy of each state plays an important role in ensuring global food security. Countries where significant attention is paid to issues of food security state management on a global scale are leading the rating. Countries with a passive state food policy are at the bottom. It was concluded that the identification of the country's food security rating will contribute to solving the global food problem.

Keywords: food safety, global level, food safety indicators, rating, food policy.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є основою національної безпеки будь-якої країни, провідною складовою її економічної безпеки, визначає конкурентну позицію на світовому ринку. Усе це робить проблему продовольчої без-

пеки глобальною проблемою, яка потребує співробітництва всіх країн. Світова продовольча безпека щороку втрачає свої позиції, тому потребує регулярного моніторингу та виявлення факторів, які впливають на її рівень. Оцінка стану світової

продовольчої безпеки здійснюється за глобальними індикаторами та сприяє вчасному виявленню найбільш вразливих до продовольчої небезпеки країн, впровадженню ефективного світового досвіду, визначенню результативності стратегічних заходів, недопущенню до виникнення серйозних загроз світовій продовольчій безпеці. Це зумовлює важливість проведеного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження продовольчої безпеки на різних рівнях її забезпечення, методів та показників оцінки продовольчої безпеки в теоретичному та практичному аспектах розглядалися і розглядаються такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: Борзенко О., Гобела В., Гуткевич С. [6], Дейнеко Л., Дудар В., Кваша С., Лагодієнко В., Liu F., Мостова А., Пасхавер Б., Пепеля В. [2], Саблук П. [7], Сичевський М. [5], Smith L., Стеців І. [4], Франчук В., Хаджирадева В. [3], Юзефович А. іт. Проте, поява нових факторів впливу на рівень глобальної продовольчої безпеки оставляють простір для подальших досліджень.

Метою статті є аналіз рівня продовольчої безпеки у світовому масштабі та в Україні за індикаторами глобального індексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Продовольча безпека» в контексті сучасних міжнародно-правових норм є офіційно прийнятим поняттям і включає багато елементів та визначається як стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування у такій якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення. Аналіз показав, що сучасне визначення поняття «продовольча безпека» конкретизується самостійно кожною державою в її нормативно-правових актах, проте така базова ознака, як безперервне та якісне забезпечення населення продуктами харчування, залишається спільною. Оскільки підвищення рівня продовольчої безпеки окремої держави впливає й на глобальний рівень, то важливим є метод регулярного моніторингу стану продовольчої безпеки на всіх рівнях з урахуванням масштабів країни та обсягів її продовольчого експорту. Так, Україна, як країна-гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу, має значний вплив щодо забезпечення глобальної продовольчої безпеки. І тому сучасний стан продовольчої безпеки людства через війну росії проти України характеризується як загрозливий і потребує особливої уваги світової спільноти.

Оцінка продовольчої проблеми на глобальному рівні здійснюється на підставі комплексних досліджень, які виконуються за методиками, розробленими відповідними міжнародними інституціями. За результатами досліджень формується рейтинг

країн, який публікується у звітах, наприклад, «Global Food Security Index». Рівень продовольчої безпеки держав визначається щорічно за глибокою оцінкою відповідних індикаторів з урахуванням науково обґрунтованих норм та даних таких міжнародних рейтингових агентств й організацій, як: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Economist Intelligence Unit, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Програма розвитку ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я, Світова організація торгівлі. Оцінювання рівня світової продовольчої безпеки здійснюється за основним інтегральним показником – GFSI (Global Food Security Index) – глобальним індексом продовольчої безпеки, який являє собою динамічну кількісно-якісну модель.

Аналіз показав, що усі якісні та кількісні чинники продовольчої безпеки, за допомогою яких розраховується універсальний глобальний індекс, зводяться в чотири групи. Структурна характеристика GFSI наведена нижче. Кожна група має свої індикатори оцінки (наведено перелік основних з них) та свою цінність (доля відповідної групи індикаторів оцінки в GFSI показано у відсотках):

1) економічна (цінова, фінансова) доступність продовольства (Affordability складає 32,4%). За індикаторами цієї групи досліджується рівень доходів населення та рівномірність розподілу цих доходів задля задоволення потреб в споживанні продовольства. Основні індикатори: зміна середніх витрат на їжу; частка населення, яке перебуває за глобальною межею бідності; індекс доходів, скоригований на нерівність; доступ до ринку та надання сільськогосподарських фінансових послуг; державні програми продовольчої безпеки; доступ до фінансів та фінансових продуктів для фермерів; сільськогосподарські імпорتنі тарифи та ін.;

2) фізична доступність (наявність) продовольства (Availibility – 32,4%). Основними індикаторами є: регуляторні зобов'язання щодо продовольчої безпеки та доступу; втрати їжі; політичні та соціальні бар'єри для доступу; сільськогосподарська інфраструктура; достатність пропозиції; волатильність сільськогосподарського виробництва; сільськогосподарські дослідження та розробки та ін.;

3) якість та безпечність (Quality and Safety – 17,6%). Основні індикатори: норми харчування; національні дієтичні рекомендації; різноманітність раціону харчування; якість білка; безпечність харчових продуктів; доступність мікроелементів в їжі; доступ до питної води; харчові стандарти; дієтичне різноманіття; уміння безпечно зберігати продукти тощо;

4) природні ресурси та стійкість (Natural Resources and Resilience – 17,6%), враховує сталий розвиток та стабільність. Ця група індикаторів включає: критичні показники середовища

продовольчої безпеки (підвищення температури; посуха, затоплення, підвищення рівня моря; стан лугів; зміна лісу, океану, річок, озер; природні катастрофи тощо); вплив країни на зміни клімату; доступ до сільськогосподарських ресурсів; стійкість до ризиків природних ресурсів і те, як країна адаптується до цих ризиків та до всього, що впливає на рівень продовольчої безпеки в країні; сільськогосподарські ініціативи; інвестиції в дослідження та розробки щодо забезпечення продовольчої безпеки та ін.

Для оцінки стану світової продовольчої безпеки застосовується багатокритеріальний підхід, який дозволяє врахувати всі індикатори глобального індексу, розробленого компанією «Economist Impact» за підтримки міжнародної науково-дослідницької сільськогосподарської компанії «Corteva Agriscience». Виконаний нами аналіз даних «11-го Глобального індексу продовольчої безпеки – 2022» показав, які країни (серед 113 країн) за підсумковим індексом, мають високий рівень продовольчої безпеки, а які – загрозове продовольче становище. Аналіз індикаторів відповідних груп: доступності; наявності; якості та безпеки; стану природних ресурсів та стійкості, дозволив виявити фактори, які вплинули на зміну рівня продовольчої безпеки в світі та в Україні за результатами 2022 р. Відзначимо, що оцінювання за підсумковим індексом і за індикаторами кожної групи здійснювалося за 100-бальною шкалою (табл. 1).

Аналіз даних за 2022 рік, представлених в табл. 1, показав, що жодна країна світу не отри-

мала можливі 100 балів (максимальний підсумковий індекс – 83,7 балів), що вказує на погіршення загальної ситуації щодо продовольчої безпеки у світовому масштабі. Зокрема, загальне зниження середнього значення глобального індексу у порівнянні з минулим роком перевищило 1%. До трійки лідерів рейтингу увійшли країни з високим рівнем продовольчої безпеки: перше місце зайняла Фінляндія (83,7 балів); друге – Ірландія (81,7 балів); третє – Норвегія (80,5 балів). Україна у глобальному рейтингу продовольчої безпеки посіла 71 місце з підсумковим індексом – 57,9 балів, а в європейському рейтингу взагалі – останнє 26 місце із 26 країн. Україна має значний аграрний потенціал, займає провідні позиції на світовому ринку продовольства за окремими товарними групами і при цьому відстає від референтних країн-конкурентів. В глобальному рейтингу Україна стоїть поруч з Індією (найбільш густонаселеною країною світу), Парагваем, Узбекистаном, Непалом та Таджикистаном. Однією з основних причин такої ситуації є війна росії в Україні. Аналіз результатів за GFSI-2022 показав, що до трійки країн, які знаходяться в продовольчій небезпеці і потребують термінової допомоги світової спільноти, увійшли: Сирія, яка посіла останнє місце серед 113 досліджуваних країн з підсумковим індексом – 36,3 бали; Гаїті – 38,5 балів; Ємен – 40,1 бали.

Аналіз результатів дослідження індикаторів кожної групи GFSI-2022 дозволив визначити основні фактори, які вплинули на зниження загальної

Таблиця 1

Рівень продовольчої безпеки окремих країн за індикаторами GFSI – 2022, бали

Країни	Місце в рейтингу	Підсумковий індекс	Економічна доступність	Фізична доступність	Якість та безпечність	Природні ресурси, стійкість
Фінляндія	1	83,7	91,9	70,5	88,4	82,6
Ірландія	2	81,7	92,6	70,5	86,1	75,1
Норвегія	3	80,5	87,2	60,4	86,8	87,4
Японія	6	79,5	89,8	81,2	77,4	66,1
Канада	7(8)	79,1	88,3	75,7	89,5	60,1
Австралія	22	75,4	93,3	61,1	84,0	58,8
Парагвай	70	58,6	74,3	47,0	76,3	32,8
Україна	71	57,9	66,6	48,1	71,3	43,5
Нігерія	107	42,0	25,0	39,5	55,6	53,7
Мадагаскар	108	40,6	39,5	43,0	34,9	44,9
Ємен	111	40,1	46,4	26,9	48,7	37,8
Гаїті	112	38,5	32,8	49,6	37,9	34,2
Сирія	113	36,3	32,0	26,6	50,8	38,4

Джерело: складено за даними [1]

ситуації з продовольчої безпеки у світовому масштабі та на зниження глобального індексу продовольчої безпеки України за 2022 рік.

За результатами дослідження індикаторів першої групи – «Економічна (цінова, фінансова) доступність продовольства (Affordability)» – лідером економічної доступності населення до продовольства, враховуючи доходи населення та ціни на продукти, стала Австралія (93,3 бали), хоча в загальному рейтингу займає не перші позиції, а лише 22 місце. Що стосується України, то вона має 66,6 балів, і посіла 65 місце в глобальному рейтингу. Факторами такого низького результату стало суттєве зростання цін, зміна середніх витрат на продукти харчування, відсутність потужних державних програм захисту[2]. Останнє місце в глобальному рейтингу у Нігерії – 25,0 балів (табл. 1).

Як показав аналіз індикаторів другої групи – «Фізична доступність/наявність продовольства (Availability)», лідером в рейтингу стала Японія (81,6 балів). Україна отримала 48,1 бал з 100 і посіла 93 місце у світі. Основними факторами, що вплинули на зниження рівня індикаторів цієї групи, стали: політичні та соціальні бар'єри, слабка інфраструктура постачань, недостатній розвиток сільськогосподарських досліджень тощо. Останнє місце в рейтингу за цим індикатором займає Сирія – 26,6 балів (табл. 1).

За індикаторами третьої групи – «Якість та безпечність (Quality and Safety)» встановлено, що найбільш якісною та безпечною є продовольча продукція Канади – 89,5 балів (7 місце в рейтингу за підсумковим індексом). За індикаторами третьої групи Україна демонструє кращу ситуацію – 52 сходинка глобального рейтингу з 71,3 балами. Як показав аналіз [3], українці вживають достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечні, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю. За звичками в продуктовому наборі українці схожі з німцями – жирні, наваристі супи, бобові, немає залежності від консервованих продуктів та напівфабрикатів. Серед проблемних факторів України в індексі відзначається рівень ВВП на душу населення, він вдвічі менший, ніж середньосвітовий показник. Найгірша якість та найбільша небезпечність продуктів харчування спостерігається на Мадагаскарі (34,9 балів), останнє місце в рейтингу (табл. 1).

Аналіз наступної групи індикаторів – «Природні ресурси та стійкість (Natural Resources and Resilience), які характеризують, насамперед, сталість та адаптивність, стійкість та резерви продовольчої системи країни в умовах зміни клімату, економічних криз та інших негативних факторів, показав, що кращі позиції займає Норвегія (87,4 бали). Для української продовольчої безпеки це найгірший показник (43,5 балів) – 94 місце у

глобальному рейтингу. За результатами досліджень встановлено, що основними факторами, які вплинули на таке зниження, можна вважати наступні: слабка стратегія та планування в галузі продовольства, суттєві проблеми стосовно доступу та управління водними ресурсами, а також недоліки в системі управління ризиками. Найгірше середовище продовольчої безпеки має Парагвай (32,8 балів), займає останнє місце в світовому рейтингу (табл. 1).

Таким чином, виконаний нами аналіз дає підстави виокремити ряд факторів, які вплинули на зниження рівня продовольчої безпеки в 2022 році. Зниження рівня продовольчої безпеки України відбулося за рахунок погіршення індикаторів трьох груп, зокрема: «Економічна (цінова, фінансова) доступність продовольства», «Фізична доступність/наявність продовольства», «Природні ресурси та стійкість». Індикатори групи «Якість та безпечність» показали достойні результати і стримали загальне падіння GFSI-2022.

За результатами аналізу [4] встановлено наявність взаємозв'язку між рівнем продовольчої безпеки країни та її державною продовольчою політикою. Так, серед досліджуваних країн виділено три кластери: перший кластер представлений країнами з високим рівнем продовольчої безпеки, що приділяють значну увагу питанням державного управління продовольчою безпекою в глобальних масштабах (Фінляндія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, США, Німеччина, Велика Британія та ін.); другий – із середнім рівнем (Україна, Туреччина, Китай та ін.); третій – країни з низьким рівнем (Камерун, Нігерія, Сирія, Гаїті, Мадагаскар, Ємен). Таким чином, важливе значення у забезпеченні світової продовольчої безпеки мають питання державного управління продовольчою безпекою як на національному, так і на глобальному рівні.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проведений аналіз показав, що для забезпечення світової продовольчої безпеки потрібно здійснювати регулярний моніторинг та багатокритеріальну оцінку стану продовольчої безпеки на всіх рівнях з урахуванням масштабів країни та обсягів її продовольчого експорту; визначати ті основні фактори, які вплинули на зміну ситуації за досліджуваний період. Рейтинг держав, визначений на основі індикаторів глобального індексу продовольчої безпеки, дозволяє вчасно виявити країни, які мають загрозливе становище і потребують продовольчої допомоги світової спільноти. Такі країни знаходяться на останніх місцях в рейтингу. Країни, що мають високий рівень продовольчої безпеки, є лідерами в рейтингу GFSI-2022 і повинні приймати більш активну участь у міжнародних процесах забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. The 11th Global Food Security Index shows a deterioration in the global food environment for the third year, threatening food security. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (дата звернення: 16.02.2023).
2. Пепеля В. Індекс продовольчої безпеки українців є найнижчим у Європі. URL: <https://landlord.ua/news/indeks-prodovolchoi-bezpeky-ukraintsiv-ie-nainyzhchym-u-ievropi/> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Хаджирадева В. Україна – остання серед країн Європи у рейтингу продовольства. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4537137-ukraina-ostannia-sered-krajin-yevropy-u-reitynhu-prodovolstva> (дата звернення: 20.02.2023).
4. Стеців І. Державне управління продовольчою безпекою: концептуальні засади та раціональні підходи. *Економіка сільського господарства та ресурсів*. 2022. № 4. С. 215–243.
5. Сичевський М.П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 6–17.
6. Інвестиційна пріоритетність галузей економіки : монографія / за загальною редакцією д.е.н., проф. С.О. Гуткевич. Харків : «Діса Плюс», 2021. 208 с.
7. Ефективність: галузевий підхід : колект. монографія / С.О. Гуткевич, П.Т. Саблук, В.Я. Шевчук, Г.М. Завадських, Л.П. Шендерівська та інші. Харків : «Діса Плюс», 2020. 224 с.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (набув чинності 7 квітня 2022 р.).

References:

1. The 11th Global Food Security Index shows a deterioration in the global food environment for the third year, threatening food security. Available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (accessed 16.02.2023).
2. Pepelya V. Indeks prodovol'choyi bezpeky ukraintsiv ye nainyzhchym u Yevropi [The food security index of Ukrainians is the lowest in Europe]. Available at: <https://landlord.ua/news/indeks-prodovolchoi-bezpeky-ukraintsiv-ie-nainyzhchym-u-ievropi/> (accessed 20 February 2023).
3. Khadzhyradyeva V. (2023) Ukrayina – ostannya sered krayin Yevropy u reitynhu prodovol'stva (2023) [Ukraine is the last among European countries in the food rating]. Available at: <https://ua.korrespondent.net/articles/4537137-ukraina-ostannia-sered-krajin-yevropy-u-reitynhu-prodovolstva> (accessed 20 February 2023).
4. Stetsiv I. (2022) Public administration of food security: conceptual basis and rational approaches. *Ekonomika sil's'koho gospodarstva ta resursiv* [Agricultural and Resource Economics], no. 8(4), pp. 215–243.
5. Sychevskiy M. (2019) Hlobal'na prodovol'cha bezpeka ta mistse Ukrayiny v yiyi dosyahnenni [Global food security and Ukraine's place in its achievement]. *Ekonomika APK* [Economy of agro-industrial complex], no. 1, pp. 6–17.
6. Investitsiyna prioritetnIst galuzey ekonomiki: monografiya (2021) / za zagalnoyu redaktsieyu d.e.n., prof. S.O. Gutkevich. Harkiv: "Disa Plyus", 208 p.
7. Efektivnist: galuzeviy pidhid: kolekt. monografiya (2020) / S.O. Gutkevich, P.T. Sabluk, V.Ya. Shevchuk, G.M. Zavadskih, L.P. Shenderivska ta inshi. Harkiv: "Disa Plyus", 224 p.
8. Zakon Ukrayiny (2022) "Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo stvorennya umov dlya zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky v umovakh voyennoho stanu" [The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Creation of Conditions for Ensuring Food Security in the Conditions of Martial Law"].

E-mail: 195507151@gmail.com